

BIBLIAI EMBERTAN

© dr. Szalai András, Apológia Kutatóközpont, www.apologia.hu (v.2. 2017.02.01.)

Ha a bibliai embertant, azaz antropológiát nagy általánosságban és mai magyar kifejezéseinkkel élve szeretnénk megfogalmazni, akkor elmondhatjuk, hogy az ember nem azonos a testével, hanem lelke is van, vagy hogy az ember lélek, amely testben él. Földi életében test és lélek együtteseként él, vannak értelmi, érzelmi, akarati, lelkiismereti megnyilvánulásai. Halála után teste ugyan elpusztul, de a lelke tovább él, és tovább megy a túlvilágra.

Ha meg akarjuk ismerni a részleteket, a számunkra homályos kifejezéseket és a fordítási különbségek okait, akkor meg kell ismerkednünk az eredeti szöveg héber és görög fogalmainak jelentéskörével és szóhasználatával. A Biblia ugyanis olyan sajátos szemlélettel, képvilággal és fogalmakkal írja le az ember működését, amely gyökeresen eltér más vallásokétól és a mai magyar szóhasználatától.

A Biblia az emberről többnyire mint egészről beszél, és nem ad részletes műszaki leírást az összetevőiről. Az ember részeinek és funkcióinak leírása, az egyes héber és görög szavak jelentése mindig a szövegösszefüggéstől függ. A Biblia írói számára ugyanis nem annyira az volt a fontos, hogy mi az ember, vagy miből áll az ember, hanem inkább az, hogy *mi szerint él*: a teste, a környezete vagy Isten uralma alatt? Az alábbiakban a bibliai szócsoportokat és jelentéskörüket vesszük szemügyre.

1. A bibliai kifejezések

Amint az közismert, az Ószövetség eredeti szövege héber és helyenként arámi nyelven íródott, az Újszövetség pedig az ógörög nemzetközi, ún. koiné változatán. Az Újszövetség szerzői zsidó nyelvi, kulturális és teológiai háttérük miatt is rákényszerültek a héber kifejezések görög fordítására. Ezért mint minden teológiai témakörre, a bibliai embertanra is igaz, hogy két különböző ókori kultúra, a zsidók és görögök világ- és emberképe, illetve sajátos és igen eltérő kifejezés-módja keveredik benne.

A bibliai emberkép tehát számunkra idegen nyelvi kifejezésformákban jelenik meg. Ezeket egyrészt nem könnyű a modern magyar nyelvre átültetni, másrészt ha sikerül, akkor éppen a jó fordítás rejti el az eredeti nyelvek sajátos szóhasználatát, a szavak jelentéskörét. A bibliai emberképről ezért nem lehet pontos képet kapni pusztán a modern bibliafordításokból, szükség van az eredeti kifejezések gazdag jelentéskörének és a fordítási lehetőségek ismeretére.

1.1. A lélek és az élet

A héb. *nefes* / gör. *pszükhé* fordításainkban általában „lélek”, de a jelentése sokszor „élet” (2Móz 21:23, 1Sám 25:29, Zsolt 54:6, vö. 1Pt 1:9, 4:19), a „benső” (Zsolt 103:1 vö. Lk 1:46), vagy „személy” (3Móz 7:20 vö. 1Pt 3:20), sőt általános alany: „aki...” (3Móz 5:1), így „lélekszám” is (1Móz 46:27).

A héb. *rúah* / gör. *pneuma* jelentése is lehet „lélek”, de a szó alapjelentése „szél” vagy „szellem” (1Móz 1:2, 8:1 vö. Jn 3:8), sokszor a héb. *n'sámá* szinonimájaként „lélegzés” vagy „lélekzet” (1Móz 7:22, 1Kir 10:5, Jób 27:3), ritkán az emberi „lélek”, amely a halál után visszatér Istenhez (Préd 12:7). A *nefes* szinonimájaként pedig, sokszor azzal egy mondatban az emberi „lélek”, a psziché – főleg érzelmi – megnyilvánulása Isten vagy emberek iránt (1Sám 1:15, Jób 7:11, Ézs 26:9 vö. Lk 1:46 *pszükhé* és 1:47 *pneuma*).

A görög *pszükhé* és a *pneuma* a halottak öntudatos, átmeneti létformában levő „lelkét” vagy „szellemét” is jelenti (Jel 6:9, 20:4 *pszükhé*, 1Pt 3:19 *pneuma*). Jézus is, amikor a kereszten „kilehelt” (*ekpneó* Mk 15:37, Lk 23:46), a „lelkét” [*pneuma*] „bocsátotta ki” (Mt 27:50), „adta át” az Atyának (Jn 19:30) vagy „tette le” (Lk 23:46) az ő kezébe.

A héb. *n'sámá* alapjelentése „lélegzés” vagy „lehellet” (1Móz 2:7, 2Sám 22:16, 1Kir 17:17), így a teremtésnél az „élet lehellete” (1Móz 2:7, Ézs 2:22), máshol a *nefes* és a *rúah* szinonimájaként élőlényt, életet, személyt is jelent (5Móz 20:16, Józs 10:40, Zsolt 150:6), ritkábban „ihlet” (Jób 26:4, 32:8) vagy „öntudat” (Péld 20:27 vö. 1Kor 2:11, Jel 13:15 *pneuma*). A *n'sámá* csak a középkori kabbalista misztikában lett az ember halhatatlan lelke.

1.2. A test, az emberi, a létforma

A héb. *bászár* / gör. *szarx* fordításainkban általában „test”. A szó az alapjelentésén (fizikai test, ételhús, élőlény stb.) túl azonban bizonyos szövegekben az Isten nélkül, önmagában erőtlen emberi mivolta utal: a „csak emberi”-re (Jer 17:5, 2Krn 32:8, Gal 3:3), illetve az olyan magatartásra, amikor „az ember önmagában, Isten nélkül” cselekszik (ld. Gal 5:19-21 *nem* „a [fizikai] test” cselekedetei).

Ugyancsak sajátos jelentésköre van a görög *szóma* kifejezésnek (fordításainkban sajnos szinte mindig „test”), ami jelentheti az ember „egész lényét”, „saját magát” (Róm 12:1, nem csak a testét!), illetve „létformáját” is (1Kor 15:44, Fil 3:21), ami ezért földi vagy mennyei, gyarló vagy dicsőséges, halandó vagy halhatatlan.

1.3. Az értelem, az érzelmek és az akarat

Az ókori zsidók – más ókori kultúrákhoz hasonlóan – nem ismerték az agy funkcióját, ezért náluk a héb. *lév* / gör. *kardia* = „szív” lett az értelem „szerve” (5Móz 29:3, Péld 15:14, Lk 2:19, 35), a megfigyelés (Jób 7:17), a gondolkodás (Péld 15:14) és a döntéshozatal (5Móz 10:16, Péld 4:23) eszköze, másodsorban

pedig az ember érzelmeinek (Péld 15:13, 17:22, Róm 9:2), vágyainak (Zsolt 21:3, Péld 13:12) és bensőjének (1Sám 16:7) központja.

A héber az érzelmeket és a szándékokat legtöbbször a „lélek”, konkrétan a „lélegzet” (*nefes, n'sámá*) és az „életerő” (*rúah*) változásainak képi leírásával fejezi ki (pl. hosszabbodik, rövidül, elhagy, visszatér), illetve a belső szervek, a belek (*mé'im*) vegetatív reakcióinak leírásával (pl. *szplankhna* = belső szervek, *szplankhnidzomai* = „szánalomra indul”, ld. Lk 7:13, 10:33). E kifejezéseket többnyire nem fordítják szó szerint, így nem tűnik fel e szavak miénktől eltérő használata.

1.4. A lelkiismeret

A lelkiismeret elvont fogalmára a héberben nem volt külön szó, ez a „vesék” (*klájót*) vagy a „szív” (*lév*) funkciója volt (Zsolt 16:7, Jób 27:6). Az Újszövetség átvette a görögben már létező fogalmat (*szüneidészisz*), amely szerint az ember öntudata és lelkiismerete csak az Istennel való „együtt látásban” működik (Zsid 10:22 vö. 10:2, 1Kor 8:7,10,12). Az ember tehát gondolkodásmódja, lelki értékekhez való viszonyulása (és nem alkotó elemei) szerint háromféle lehet:

- „lelki” (*pneumatikosz* 1Kor 2:15) a Lélektől újjászületve és áthatva (vö. Gal 6:1)
- „testies” (*szarkikosz* 1Kor 3:3) a Lélektől újjászületve, de még nem eléggé áthatva
- „természeti” (*pszükhikosz* 1Kor 2:14) a Lélektől még újjá nem születve (nem hívó).

2. Embertani modellek

Az egyháztörténelem során alapvetően háromféle emberkép jött létre.

- Az osztatlan (atomikus, monista) modell szerint az ember csupán a fizikai „test” és az isteni életerőt jelentő „lélek” pszichoszomatikus egysége, és nincs testétől független „lelke”, amely túlélne a testi halált. Ez a legkevésbé elterjedt, viszonylag új felfogás, ami mögött általában a felvilágosodás utáni racionalizmus vagy szektás tanok állnak, illetve a test halálát túlélő lélek állításában pedig „platonista eszmét” látnak (hibásan).
- A legrégebbi és legerjedtebb a kettős felosztású (dichotomikus) modell, amely szerint az ember „test” (*bászár; szarx/szóma*) és „lélek” (*rúah/nefes/n'sámá; pszükhé/pneuma*) ideiglenes egysége, a „lélek” képes túlélni a fizikai „test” halálát, és a túlvilágon tovább létezni.
- A viszonylag új, hármas felosztású (trichotomikus) modell szerint az ember „test, lélek és szellem” ideiglenes egysége; egyes tanítók szerint csak a szellem születik újjá, és éli túl a test fizikai halálát (hibás elképzelés ld. fentebb).

2.1. A dimenzionális vagy funkcionális megközelítés

A trichotomista megközelítés csak akkor elfogadható, ha az ember lényét három *dimenziója vagy funkciója* felől közelíti:

- van „szellemi”, azaz transzcendens vagy spirituális dimenziója, funkciója (ti. az Istennel való kapcsolatra),
- van „lelki”, azaz pszichés dimenziója, funkciója (ti. az Istennel, a többi élőlényvel és az önmagával való kapcsolatra),
- van „testi”, azaz fizikális dimenziója vagy funkciója (ti. a látható világban való működésre, önkifejezésre stb.).

A dichotomista megközelítés ennek csupán változata, amely az embert

- „testi”, azaz fizikai lénynek, illetve
- „lelki”, azaz pszichés és spirituális lénynek tekinti.

Funkcionális-dimenzionális értelemben tehát elfogadható az a kijelentés, hogy „az embernek van teste és lelke (és szelleme)”, vagy hogy „az ember test és lélek (és szellem)”, de csak annak tudatában, hogy e szavakat ilyenkor *nem a bibliai* jelentésükkel használjuk.

2.2. A strukturális és analogikus felosztás

A dichotomista felosztás elfogadható, ha az emberre úgy tekint, mint két rész, a fizikai „test” (*bászár; szarx/szóma*) és a pszichés-spirituális „lélek” (*nefes/rúah; pszükhé/pneuma*) ideiglenes egységére, amely egység a fizikai test haláláig tart, és vallja, hogy a „lélek” túléli a halált, és a túlvilágon él tovább.

A trichotomista felosztás azonban nem elfogadható, ha az emberről úgy akar szerkezeti (strukturális) képet adni, hogy három „részre” (test-lélek-szellem) osztja, ezeket a Szentháromság személyeivel párhuzamba állítja, illetve az egyes magyar szavaknak egyes héber és görög szavakat akar megfeleltetni:

- *rúah* = *pneuma* = szellem
- *nefes* = *pszükhé* = lélek
- *bászár* = *szarx* = test.

Ez az analogizálás több okból sem felel meg a valóságnak:

- a héber és görög kifejezések eleve több jelentésűek és a bibliai szóhasználatban átfedések vannak köztük
- a lista eleve hiányos: csak hármat említ a bibliai „részek” közül (*n'sámá, lév, klájót, mé'im; szóma, szüneidészisz*)
- a magyar szavak jelentésköre és használata teljesen eltér a héber és görög kifejezésektől, igen kevés az átfedés
- az isteni személyek nem csupán az Istenség dimenziói, funkciói vagy megjelenési formái.

Összefoglalva, biblikusnak tekinthető az kijelentés, hogy „az embernek két része van: a test és a lélek, és a lélek túléli a halált”, de *nem* biblikus az a kijelentés, hogy „az embernek három része van: a test, a lélek és a szellem”, hogy „a szellem (*rúah/pneuma*) születik újjá” (mert az Újszövetség szerint *mi* születünk újjá, nem valamink), vagy hogy „a szellem (*rúah/pneuma*) az, ami túléli a halált” (mert nem csak a *pneuma*, hanem a *pszükhé* is utal a túlvilágon levő lélekre).

2.3. Gyakran hivatkozott szövegek

A hármasszerkezeti felosztás elképzelésének hívei gyakran hivatkoznak bizonyos „alapszövegekre”, amelyekre álláspontjuk épül:

1Thessz 5:23

(Károli 1908) Maga pedig a békességnek Istene szenteljen meg titeket mindenestől; és a ti egész valótok, mind lelketek, mind testetek feddhetetlenül őriztessék meg a mi Urunk Jézus Krisztus eljövételére.

(SZIT 2005) A békesség Istene szenteljen meg benneteket, hogy tökéletesek legyetek. Őrizze meg szellemeteket, lelketeket és testeteket feddhetetlenül Urunk, Jézus Krisztus eljövételéig.

(EFO 2012) Azért imádkozunk, hogy Istenünk, a Békesség istene, szenteljen meg titeket teljesen, és egész valótokat őrizze meg: szellemeteket, lelketeket és testeteket egyaránt, amíg Urunk, Jézus Krisztus vissza nem jön!

(RÚF 2014) A békesség Istene szenteljen meg titeket teljesen, és őrizze meg a ti lelketeket, elméteket és testeteket teljes épségben, feddhetetlenül a mi Urunk Jézus Krisztus eljövételére.

A szöveg egyértelmű témája: a hívők egész lényének (*holokléron hümon*) teljes mértékű megszentelése (*hagiadzó*) és megtartása (*téreó*) Krisztus eljövételéig (vagy eljövetelekor). A fordítások közötti eltérések alapja a *holokléron hümon* (egész valótokat) és a *pneuma* (szellem / lélek) *pszükhé* (lélek / élet / elme) és *szóma* (test / egész lény) szavak eltérő fordítása, értelmezése.

Pál nem állítja, az ember ezekből a részekből áll, hiszen „rész” eleve csak a *pneuma* és a *pszükhé* lehetne, és hiányzik a fizikai test (*szarx*), amit nem említ, mert úgysem tartatik meg Krisztus eljövételéig (vö. 1Kor 15:50). Pál azért imádkozik, hogy (értelmező fordításban) Isten „az egész valójukat: lelküket, életüket, lényüket” különítse el magának és őrizze meg Krisztus visszatéréséig.

Zsid 4:12

(Károli 1908) Mert az Istennek beszéde élő és ható, és élesebb minden kétélű fegyvernél, és elhat a szívnek és léleknek, az ízeknek és a velőknek megoszlásáig, és megítéli a gondolatokat és a szívnek indulatait.

(SZIT 2005) Az Isten szava ugyanis eleven, átható és minden kétélű kardnál élesebb, behatol a lélek és szellem, az íz és a velő gyökeréig, megítéli a szív gondolatait és érzéseit.

(EFO 2012) Mert amit Isten kimond, az a szó élő, erőteljes és hatékony. Isten szava élesebb, mint a legélesebb kétélű kard. Mélyen belénk hatol, egészen addig, ahol a szellem és a lélek közötti határ húzódik, sőt a csontjaink belsejébe is: megítéli és szétválogatja szívünk gondolatait és szándékait.

(RÚF 2014) Mert Isten igéje élő és ható, élesebb minden kétélű kardnál, mélyre hatol, az elme és a lélek, az izületek és a velők szétválásáig, és megítéli a szív gondolatait és szándékait.

A 12. vers előzménye (4:11) engedelmességre buzdít, folytatása (4:13) pedig „az Ige” – értsd: Krisztus – előtti számadásra figyelmeztet. Ő ugyanis eleven (*dzón*), hatékony (*energész*), a kétélű kardnál is élesebb (*tomóterosz*), mélyre hatol (*di-iknumenosz*), annyira, hogy előtte szétválik (*akhri meriszmü*) a *pneuma* és a *pszü-khé*, így képes megítélni (*kritikosz*) a gondolatot (*enthümészisz*) és a szándékot vagy hozzáállást (*ennoia*), ami a héberben a szív (*kardia*) funkciója.

A szerző nem azt állítja, hogy *nekünk* a szellemet és a lelket meg kellene vagy lehetne különböztetni, csak azt, hogy *a Krisztus azt is látja, amit mi nem* (szellem és lélek, izület és csontvelő, gondolat és szándék). Amint folytatja: mindenem és mindenkin átlát, ezért neki kell számot adnunk (4:13).

2.4. A magyar, angol és német kifejezésekről

A „szellem” szó a 19. századi nyelvújítás terméke, és a „szél” szóból képezték, és a német *der menschliche Geist* (az emberi alkotó szellem, az ún. géniusz) magyar irodalmi megfelelőjének szánták. Korai, 15. századi elődje volt a Huszita Biblia „Szent Szellet” próbálkozása, de a szó „fuvallat” jelentése eltűnt, később pedig már csak bélszél jelentett. A „szellem” szó kitalálása előtt a lélegzés-lélegzet fogalmából eredő „lélek” szó egyaránt jelenthetett emberi lelket (ti. a pszichét) és túlvilági lényt (kísértetet, angyalt, démont, a Szentlelket), amint a Károli Bibliában is láthatjuk. Napjainkra a „lélek” hétköznapi használatából eltűnőben van a „túlvilági lény” jelentés (de: léleklátó), inkább a psziché jelentésre asszociálunk (pl. lélektan, lelki alkat, lelki probléma), miközben hagyományos bibliafordításaink révén még mindig közismert és közérthető a „Szentlélek” és a „lelki élet” (hitélet, spiritualitás) kifejezés. A „szellem” az intellektussal kapcsolatos jelentéskör (szellemtörténet, emberi szellem, szellemi munka, szellemi teljesítmény) mellé részben átvette a lélek „túlvilági lény” jelentését (szellemek, Nagy Szellem, szellemi harc).

Az angol *spirit* tkp. a latinból lett átvéve (*spiritus* = szellem, lélek). Az angol *ghost* és a német *Geist*, amelyeket a Szentlélek fordítására is használnak (*Holy Ghost*, *Heiliger Geist*) a gót „rémisztteni” (*ghostan*) szóból ered, eredetileg tehát ijesztő túlvilági lényt (kísértetet, szellemet) értettek alatta. Az angol a *ghost*-nak elsősorban ezt a jelentését tartotta meg (ld. *Ghost Busters*), de régies bibliafordításokban még használatban van a *Holy Ghost*. A német *Geist* jelentése kibővült az emberi szellemmel (értelem, elme, géniusz), illetve eltérő többes számú alakjai is kialakultak (*Geiste*: emberi elmék, szellemek, géniuszok, *Geister*: kísértetek, démonok).

Bármennyire is szeretnénk tehát rendszerben gondolkodni, a nyelvek élnek, változnak, és nem követik a mi kategorizáló logikánkat. Mivel ezt Isten is biztos tudja, mi sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

Bibliai emberkép – az ember „részei” és jelentéskörük				
magyar	héber	görög	alapjelentés	további jelentések; megjegyzések
lélek, szellem	<i>nefes</i>	<i>pszükhé</i>	élet ¹ , benső ² , személy ³ , általános alany ⁴ , lélekszám ⁵	ami halál után visszatér istenhez ⁶ az emberi psziché (főleg) érzelmi megnyilvánulása Isten vagy emberek iránt ⁷ halottak tudatos, átmeneti létformája ⁸ Jézus ezt lehelte ki halálakor ⁹ az élet lehelete teremteskor ¹⁰ élőlény, élet, személy ¹¹ ritkán: ihlet ¹² ritkán: öntudat ¹³
	<i>rúah, n'sámá</i>	<i>pneuma</i>	szél/szellem ¹⁴ , lehelet/lélegzet ¹⁵	
test	<i>bászár</i>	<i>szarx</i>	fizikai test, ételhús, élőlény	Isten nélkül, önmagában erőtlen emberi, „csak” emberi ¹⁶ Isten nélküli, istentelen ¹⁷
		<i>szóma</i>	az ember egész lénye/saját maga ¹⁸ , létformája ¹⁹	-
szív	<i>lév</i>	<i>kardia</i>	értelem ²⁰ , érzelem ²¹ , vágy/akarat ²²	érzelmek és szándékok leírása a héberben: a lélek, „lélegzet” (<i>nefes, n'sámá</i>) és „életerő” (<i>rúah</i>) változásainak képeivel (hosszabbodik/rövidül, elhagy/visszatér stb.), ill. a belső szervek vegetatív reakciójával (pl. megmozdul); nem fordíthatók szó szerint
lelki- ismeret	<i>klájót, lév</i>	<i>szünei- dészisz</i>	héber: nincs rá külön szó, főleg a vese ²³ (<i>klájót</i>) funkciója; görög: együttlátás Istennel ²⁴	-

-
- 1 2Móz 21:23, 1Sám 25:29, Zsolt 54:6, vö. 1Pt 1:9, 4:19
2 Zsolt 103:1 vö. Lk 1:46
3 3Móz 7:20 vö. 1Pt 3:20
4 3Móz 5:1
5 1Móz 46:27
6 Préd 12:7
7 1Sám 1:15, Jób 7:11, Ézs 26:9; Úsz.-ben is: Lk 1:46-ban *pszükhé*, és 47 *pneuma*
8 Jel 6:9, 20:4 *pszükhé*; 1Pt 3:19 *pneuma*
9 Mt 27:50, stb. *pneuma*
10 1Móz 2:7, Ézs 2:22 *nösámá*
11 5Móz 20:16, Józ 10:40, Zsolt 150:6
12 Jób 26:4, 32:8
13 Péld 20:27 vö. 1Kor 2:11 *pneuma*
14 1Móz 1:2, 8:1 vö. Jn 3:8
15 1Móz 2:7, 7:22, 1Kir 10:5, 17:1, Jób 27:3, 32:8, 2Sám 22:16
16 Jer 17:5, 2Krón 32:8, Gal 3:3
17 Gal 5:19-21
18 Róm 12:1
19 1Kor 15:44, Fil 3:21 (földi/mennyei, fizikai/szellemi, gyarló/dicsőséges, halandó/halhatatlan)
20 5Móz 29:3, Péld 15:14,16:9, Lk 2:19, 35; megfigyelés: Jób 7:17; gondolkodás: Péld 15:14;
döntéshozatal: 5Móz 10:16, Péld 4:2
21 Péld 15:13, 17:22, Róm 9:2
22 Zsolt 21:3, Péld 13:12, 1Sám 16:7
23 Zsolt 16:7, Jób 27:6
24 Zsid 10:2,22, Jn 8:9, 1Kor 8:7,10,12